

dr Jacek Koziół

Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Łodzi

Kilka uwag o interpretacji poezji na egzaminach zewnętrznych z języka polskiego

Od kilkunastu lat liryka na dobre zagościła na egzaminach zewnętrznych z języka polskiego. Od 2002 roku w arkuszach egzaminacyjnych dawnego sprawdzianu i egzaminu gimnazjalnego, a od 2005 roku egzaminu maturalnego, znajdują się teksty wierszy. O ile do roku 2014 na maturze obecność wierszy nie była obowiązkowa, choć pojawiały się one często, to od czterech lat zdający na poziomie podstawowym mierzą się z interpretacją tekstu poetyckiego, bowiem stanowi ona zawsze jeden z dwóch tematów do wyboru. Podobnie na poziomie rozszerzonym, interpretacja porównawcza tekstów literackich jest również jednym z dwóch tematów (drugim jest wypowiedź argumentacyjna dotycząca tekstu historyczno-, krytyczno- lub teoretycznoliterackiego). Podczas trzech, z czterech przeprowadzonych dotychczas, sesji egzaminacyjnych w terminie głównym (majowym) dotyczyła ona utworów lirycznych. Jak wynika z *Informatora o egzaminie ósmoklasisty* i w tym egzaminie, który po raz pierwszy zostanie przeprowadzony już za niecały rok, liryka zajmie poczesne miejsce.

Interpretacja utworów lirycznych czy, szerzej rzecz ujmując, poetyckich to umiejętność trudna. Podczas nauczania z reguły brakuje czasu na jej doskonalenie, obserwacja zaś szkolnej praktyki wskazuje, że stanowi ona trudność także dla samych nauczycieli. Warto więc, jak sądzę, dokonać krótkiego przeglądu funkcjonowania poezji na egzaminach kończących poszczególne etapy edukacji. Poniższe rozważania stanowią, rzecz jasna, jedynie wstęp do dalszych badań. W przedstawianym tekście wykorzystano dane dotyczące wyników osiągniętych przez zdających egzamin gimnazjalny i egzamin maturalny w nowej formule, wynikającej z podstawy programowej obowiązującej od 2008 roku (egzamin gimnazjalny w latach 2012–2017, matura w latach 2015–2017), pochodzące zarówno z raportów Centralnej Komisji Egzaminacyjnej, jak i materiałów Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Łodzi, obejmującej zasięgiem swojego działania województwa łódzkie i świętokrzyskie.

W egzaminie gimnazjalnym, a także we wspomnianym egzaminie ósmoklasisty, zadania dotyczące poezji stanowią treść jednej z wiązek zadań. W pierwszym z nich wiązek jest więcej, dotyczą one różnych rodzajów tekstów, w tym tekstów ikonicznych, w drugim, jak podaje wymieniony wyżej *Informator...*, mają być tylko dwie. Jedna zawierać ma tekst literacki, może to być poezja, a druga naukowy, popularnonaukowy lub publicystyczny. Na egzaminie gimnazjalnym od 2012 roku, czyli od zmiany formuły egzaminu związanej z wprowadzeniem nowej podstawy programowej, w arkuszach egzaminacyjnych przygotowywanych na sesję główną dwukrotnie pojawiały się fraszki Jana Kochanowskiego, dwukrotnie bajki epigramatyczne Ignacego Krasickiego (nie są to wprawdzie utwory liryczne, ale sposób formułowania

zadań egzaminacyjnych jest podobny jak w przypadku innych utworów poetyckich), utwór Jana Sztudyngera *Róża prawdziwa i róża sztuczna* oraz wiersz wybitnego dwudziestowiecznego amerykańskiego poety Roberta Frosta, przetłumaczony przez Stanisława Barańczaka. Wiedzę i umiejętności zdających sprawdzano za pomocą zadań zamkniętych, które dotyczyły nie tylko zagadnień literackich, lecz także obejmowały wiedzę o języku, np. pytano o obecność archaizmów czy o wyraz, który jest podmiotem w jednym ze zdań zawartych w bajce *Podróżny*.

Wyniki osiągane przez zdających w dużej mierze zależą od rodzaju analizowanego tekstu. Zdecydowanie najlepiej wypadli gimnazjaliści w latach, kiedy arkusze egzaminacyjne zawierały bajki. Większość zadań okazała się dla nich łatwa. Również w roku, w którym na egzaminie znalazł się wiersz Sztudyngera, wszystkie zadania były dla zdających łatwe, a zadanie dotyczące odczuć jednej z postaci występujących w utworze nawet bardzo łatwe (poziom wykonania – 92%). Podobnie dobrze gimnazjaliści poradzi sobie z zadaniami dotyczącymi krótkiej, dwuwiersowej fraszki Jana Kochanowskiego *O miłości*, która znalazła się w arkuszu egzaminacyjnym w 2017 roku. Natomiast cztery lata wcześniej, dla ich starszych kolegów, trudne (poziom wykonania 0,49%) okazało się zadanie dotyczące określenia głównej myśli zawartej we fraszce Jana Kochanowskiego *O żywocie ludzkim z Książ pierwszych*, inne zaś zadanie, dotyczące interpretacji tego utworu i jego przesłania, umiarkowanie trudne (poziom wykonania 0,64%). Wpływ na obniżenie poziomu łatwości z pewnością miała trudniejsza, filozoficzna tematyka omawianego utworu. Jednakże zarówno fraszki, jak i bajki to teksty z podstawy programowej od lat dokładnie omawiane w szkole, stąd uczniowie pewniej się czują, znajdując je w arkuszu egzaminacyjnym, i ich wyniki są lepsze. W podobnej do bajki poetyce utrzymany jest również utwór Sztudyngera, z którym to utworem – jak wspomniałem – zdający poradzi sobie bardzo dobrze.

Natomiast w roku 2015, gdy na egzaminie pojawił się wspomniany wiersz Frosta, było nieco inaczej. Pomimo że nie był on specjalnie trudny w odbiorze, a zadania w arkuszu egzaminacyjnym sprawdzały podobne, czy wręcz te same co w innych latach, umiejętności z podstawy programowej, czyli na przykład *charakteryzowanie postaci mówiącej w utworze lub przedstawienie propozycji odczytania konkretnego tekstu kultury*, gimnazjaliści tym razem poradzi sobie nieco gorzej. Niemal wszystkie zadania okazały się dla nich trudne lub umiarkowanie trudne. Łatwe okazało się jedynie zadanie, w którym należało wskazać główną myśl wiersza i wybrać, która z przytoczonych sentencji oddaje ją najtrafniej (poziom wykonania 73%).

O ile, jak wspomniałem wyżej, zadania dotyczące poezji na egzaminie gimnazjalnym mogą stanowić jedną z kilku wiązek, to na maturze z języka polskiego zdający muszą zinterpretować jeden bądź, na poziomie rozszerzonym, dwa utwory liryczne. Oczywiście, jeśli wybiorą temat dotyczący poezji. Od roku 2015 zrezygnowano ze wskazówki interpretacyjnej zawartej w temacie sugerującej zdającym, w jakim kierunku powinny zmierzać ich rozważania. Okazało się, że stawianie przez maturzystów całkowicie błędnej tezy interpretacyjnej bądź jej niewłaściwe uzasadnienie nie jest tak częste, jak się obawiano.

Niemniej jednak umiejętności maturzystów, dotyczące interpretacji tekstu poetyckiego, nadal nie są najwyższe. Wspomniałem wyżej, że interpretacja poezji to umiejętność niełatwa i trudno oczekiwać samych prac egzaminacyjnych na wysokim poziomie, zwłaszcza gdy do egzaminu maturalnego przystępuje większość populacji z poszczególnych roczników.

Na poziomie podstawowym zdający powinni przedstawić koncepcję interpretacyjną i uzasadnić ją. **Ma ona przede wszystkim uwzględniać znaczenia niedosłowne interpretowanego tekstu.** W uzasadnieniu koncepcji interpretacyjnej zadaniem maturzystów jest także odwołanie się do szeroko pojętych kontekstów, na przykład historycznoliterackiego czy kulturowego. I choć corocznie większość zdających przyjmuje koncepcję interpretacyjną zgodną z tekstem zamieszczonym w arkuszu egzaminacyjnym, to niemało z nich pozostaje przy jego dosłownym odczytaniu, co w przypadku liryki jest oczywiście dalece niewystarczające. Wielu abiturientów nie wskazuje kontekstów interpretacyjnych bądź ogranicza się jedynie do ich wymienienia, jeśli zaś je omawiają, często czynią to niefunkcjonalnie, zapominając, że powinny one służyć uzasadnieniu przyjętej tezy interpretacyjnej. Oczywiście, wielu maturzystów pisze świetne wypracowania, zawierające zarówno trafne uzasadnienie przyjętej tezy, jak i odpowiednio wybrane oraz omówione konteksty.

Dokonanie poprawnej interpretacji to zadanie niełatwe dla uczniów wszystkich typów szkół. Nie dziwi zatem, że wyniki uzyskiwane przez maturzystów wybierających interpretację utworu lirycznego są nieco niższe niż ich kolegów wybierających rozprawkę. Ilustrują to dane zawarte w tabeli 1.

Tabela 1. Łatwości poszczególnych obszarów kryteriów (temat 1 – rozprawka, temat 2 – interpretacja utworu lirycznego). Dane dotyczą woj. łódzkiego i świętokrzyskiego

Kryterium*	Rok 2015		Rok 2016		Rok 2017	
	T1	T2	T1	T2	T1	T2
A i B	0,60	0,50	0,52	0,45	0,53	0,46.
C	0,85	0,89	0,83	0,82	0,77	0,68
D	0,76	0,62	0,66	0,51	0,66	0,50
E	0,85	0,76	0,76	0,63	0,78	0,65
F	0,87	0,80	0,75	0,64	0,76	0,64
G	0,56	0,53	0,51	0,44	0,36	0,33
H	0,54	0,55	0,47	0,42	0,47	0,42
Wypracowanie	0,66	0,59.	0,58	0,51	0,56	0,48

Objaśnienia kryteriów oceny wypracowań: A – sformułowanie stanowiska wobec problemu podanego w poleceniu (T1), koncepcja interpretacyjna (T2); B – uzasadnienie stanowiska (tezy) interpretacyjnej); C – poprawność rzeczowa; D – zamysł kompozycyjny, E – spójność lokalna, F – styl tekstu, G – poprawność językowa, H – poprawność zapisu.

Na poziomie postawienia tezy i jej uzasadnienia różnica w poziomie wykonania wynosi około 0,1. Występuje ona również w kompozycji, spójności lokalnej stylu, oraz – w nieco węższym zakresie – w poprawności językowej.

Być może wpływ na taki stan rzeczy ma to, iż słabość interpretacji negatywnie oddziałuje i na te kryteria. Jeśli zdający ma niewiele do powiedzenia na temat interpretowanego wiersza, to i kompozycja, i spójność jego pracy są słabsze. Należy zresztą dodać, że zwłaszcza w ostatnich latach również poziom wykonania w obszarze treści nie jest imponujący i wynosi nieco więcej niż 55%.

Na poziomie rozszerzonym oczekiwania wobec zdających są znacznie wyższe, a **sprawdzane umiejętności bardziej zaawansowane**. Duża ich część to wymagania z poziomu podstawowego dopełnione przez wymagania z poziomu rozszerzonego. Spośród pierwszych należy wymienić przede wszystkim „rozpoznawanie sytuacji lirycznej, rozpoznawanie konwencji literackiej, wskazywanie zastosowanych w utworze środków wyrazu artystycznego i ich funkcji oraz innych wyznaczników poetyki danego utworu (z zakresu podstaw wersyfikacji, kompozycji, genologii oraz określanie ich funkcji), funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich, odczytywanie treści alegorycznych i symbolicznych utworu. Z wymagań z poziomu rozszerzonego wymienić należy przede wszystkim przeprowadzanie interpretacji porównawczej, wskazywanie związków między różnymi aspektami utworu, rozpoznawanie aluzji literackich i symboli kulturowych oraz ich funkcji”. W interpretacji porównawczej od zdających oczekuje się poprawnego zinterpretowania obydwu tekstów, znalezienia w nich elementów wspólnych bądź różnic, dokonania porównania oraz znalezienia potwierdzenia wygłaszanych sądów w kontekstach, np. historycznoliterackim, kulturowym czy filozoficznym.

O ile maturzyści z reguły nieźle radzą sobie z przyjęciem koncepcji porównania utworów, co wynika z prawidłowego odczytania wierszy, to większy kłopot sprawia im należyte uzasadnienie przyjętej tezy interpretacyjnej. Podobnie jak na poziomie podstawowym, zdający nierzadko pozostają na rozumieniu znaczeń dosłownych. Często również interpretują obydwa utwory oddzielnie i dopiero w zakończeniach swoich prac pobieżnie, w kilku zdaniach, dokonują próby porównania. Do wypracowań na poziomie rozszerzonym odnieść również można przedstawione wyżej uwagi dotyczące wskazania kontekstu interpretacyjnego odnoszące się do poziomu podstawowego.

Wśród wypracowań na poziomie rozszerzonym znaleźć można wiele znakomitych prac dowodzących, że ich autorzy w wysokim stopniu opanowali trudną sztukę interpretacji wierszy. Jednakże nie mało było prac słabych, świadczących o tym, że wybór języka polskiego jako przedmiotu zdawanego na poziomie rozszerzonym jest przypadkowy i często wynika z błędnego przekonania zdających, że „z polskiego zawsze się coś napisze”. W roku 2017 wynikiem, jaki zdający najczęściej uzyskiwali z języka polskiego zdawanego na poziomie rozszerzonym, było zero punktów (średnia była oczywiście wyższa i wynosiła 50% punktów możliwych do uzyskania), co dowodzi, jak wielu zdających nie potrafiło sformułować choć częściowo poprawnej tezy interpretacyjnej, czyli kompletnie nie zrozumiało interpretowanych wierszy, które dodajmy, były wyraziste, charakterystyczne dla twórczości ich autorów i tak dobrane, by ich porównanie nie sprawiało większych trudności. W tabeli 2 zawarto poziom wykonania wypracowań w poszczególnych obszarach kryteriów oceniania.

Tabela 2. Łatwość poszczególnych obszarów kryteriów (temat 1 – wypowiedź argumentacyjna, temat 2 – interpretacja porównawcza). Dane dotyczą woj. łódzkiego i świętokrzyskiego

Kryterium	Rok 2015		Rok 2016		Rok 2017	
	T1	T2	T1	T2	T1	T2
A i B	0,55	0,51	0,59	0,46	0,51	0,43
C	0,72	0,57	0,69	0,54	0,60	0,55
D	0,64	0,65	0,60	0,56	0,56	0,51
E	0,77	0,75	0,71	0,67	0,67	0,62
F	0,84	0,87	0,81	0,72	0,67	0,66
G	0,54	0,53	0,49	0,47	0,42	0,42
H	0,61	0,60	0,52	0,60	0,43	0,43
Wypracowanie	0,66	0,59	0,61	0,52	0,53	0,48

Objaśnienia do kryteriów: Poziom rozszerzony (PR): T1. wypowiedź argumentacyjna: A. Określenie problemu, B. sformułowanie stanowiska wobec rozwiązania przyjętego przez autora tekstu. T2. Interpretacja porównawcza: A. Koncepcja porównywania utworów B. Uzasadnienie tezy interpretacyjnej. Pozostałe kryteria są te same w obydwu formułach na PR i na obydwu poziomach.

W tym miejscu warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden fakt. W 2016 roku, gdy interpretacja porównawcza dotyczyła utworów epickich, temat ten wybrało znacząco mniej zdających niż w pozostałych latach¹. Warto rozważyć, jaki wpływ na to miał fakt, iż uczniowie byli przygotowywani raczej do porównywania wierszy niż prozy i na tym polu czuli się znacznie pewniej. Egzamin maturalny w obecnej formule istnieje jednak zbyt krótko, by wyciągać generalizujące wnioski. Dodać jednak warto, że podobnie jak na poziomie podstawowym, również i wyniki, jakie osiągnęli maturzyści wybierający temat nr 1, czyli wypowiedź argumentacyjną, nie są w dwóch pierwszych obszarach oceniania (A i B) wysokie i w ostatnich latach wynoszą nieco więcej niż 50% punktów możliwych do uzyskania.

Pamiętać trzeba, że od początku funkcjonowania w Polsce systemu egzaminów zewnętrznych aż po rok 2012 egzaminy kończące drugi i trzeci etap edukacji, czyli sprawdzian w szkole podstawowej i część humanistyczna egzaminu gimnazjalnego, miały charakter ponadprzedmiotowy i obejmowały również wymagania z innych przedmiotów, na przykład z historii. Dominowały w nich treści i umiejętności polonistyczne, ale i inne odgrywały niemałą rolę. Przez lata ich związek z egzaminem najbardziej doniosłym, czyli z maturą, był więc siłą rzeczy mniej ścisły. Sytuacja zmieniła się przed pięciu laty, gdy w obydwu wydzielono część polonistyczną. Ale był to jedynie początek drogi. Sprawdzian i gimnazjalny egzamin z języka polskiego miały podobną strukturę, ale

¹ Wybór tematów na poziomie rozszerzonym w województwach łódzkim i świętokrzyskim (w %):

Rok	Temat 1 (wypowiedź argumentacyjna)	Temat 2 (interpretacja porównawcza)
2015	44,67	55,3
2016	66,5	33,5
2017	38	62

od matury dzieliło je wiele. Było to szczególnie widoczne w badaniach dotyczących edukacyjnej wartości dodanej, gdzie łatwo było obliczyć przyrost wiedzy i umiejętności uczniów dokonujący się pomiędzy szkołą podstawową a gimnazjum, trudniej zaś dokonać tego z wiarygodnym skutkiem w szkole ponadgimnazjalnej. Egzamin maturalny, jak pisałem wyżej, był po prostu inny od pozostałych, nieco inaczej sprawdzano w nim również wiedzę i umiejętności zdających dotyczące utworów lirycznych. Ta sytuacja ma się zmienić. Przygotowywany egzamin w ósmej klasie szkoły podstawowej, jak wynika z opublikowanych do tej pory materiałów, ma być ściślej związany z maturą.

Dokonanie pewnego ujednoczenia egzaminów kończących kolejne etapy edukacyjne, badanie podobnych umiejętności spowodują, że wyniki egzaminów zewnętrznych dostarczą więcej istotnych informacji zainteresowanym. Ważne jest, by ich kompetentna analiza wpływała na podnoszenie jakości pracy szkoły, w tym przypadku na lepsze kształcenie umiejętności interpretacyjno-analitycznych w zakresie utworów poetyckich.